

Michael H. Clemmesen, pensioneret brigadegeneral, historiker

Artikel til Folkevirke:

"Vores Estland"

Baggrunden

Det skete ganske vist med hjælp fra en britisk flåde baseret i København. Finland ydede naboassistance med våben, penge og frivillige og ikke mindst demonstrationen af, at det var muligt at opnå selvstændighed. Imidlertid var det først og fremmest gennem egen diplomatiske indsats og kamp at esterne opnåede deres selvstændighed fra tyske østimperialister og Sovjetrusland i Frihedskrigen fra november 1918 til februar 1920.

Parade under den estiske frihedskrig på Frihedspladsen i Tallinn, hvor man 24. februar 1919 markerede ét års uafhængighed. Paraden finder igen sted hvert år.
(estoniaonthemap.com)

Små fire år senere imødegik estiske hærenheder i Tallinn effektivt et kommunistisk kupforsøg, som var forberedt fulgt op af en sovjetisk invasion, men i krise og krig holdt heldet ikke længere. Den økonomiske vækst blev brudt af den internationale økonomiske krise og i 1934 blev demokratiet afløst af et autoritært styre støttet af hæren. I efteråret 1939 blev det fortsat neutrale Estland tvunget til at acceptere sovjetiske baser, som derefter -ydmygende og traumatisk for esterne - blev anvendt til at bombe Helsinki i Vinterkrigen 1939-40.

I juni 1940 fulgte fuld sovjetisk besættelse og annekser, i sommeren 1941 blev det centrale Estland krigsskueplads under Hitlers invasion af Sovjetunionen, og i 1944 blev ikke mindst Nordestland smadret under den sovjetiske modoffensiv. Resolute forsvarskampe i sommeren det år vest for Narva sinkede dog erobringen af kysten så meget, at titusinder af estere kunne slippe over Østersøen og derefter i eksil nære idéen om et igen selvstændigt Estland. Derefter fulgte den eksistens i den først åbent terroristiske og så grå totalitære sovjetstat. Det var rædselsfuldt, som Sofi Oksanen beskriver i sine romaner, men den estiske nation levede videre beskyttet af sit sprog i rammen af sin stærke kultur og de normalt meget stærke familieband.

Den stadige økonomiske og moralske hensygnen af Sovjetunionen skabte sammen med Gorbatjovs åbenhedspolitik i anden halvdel af 1980'erne rammen for baltiske selvbestemmelsesbevægelser, der kulminerede med den 600 km lange menneskekæde gennem de tre lande den 23. august 1989. Demonstrationen skulle mindes den Molotov-Ribbentrop-traktat, der 50 år tidligere havde beseglet balternes skæbne. I modsætning til danskerne kan balterne ikke glemme, at Pesten over Europa ikke kun kom fra Hitler-Tyskland.

To år senere betød sammenbruddet af det gammelkommunistiske kupforsøg i Moskva, at de tre baltiske sovjetrepublikker igen blev selvstændige lande. Selvstændigheden bragte ikke lykken, og medens vesteuropæerne sammen med andre naive troede, at historien var slut og Ruslands vej mod vest sikret, vidste de baltiske ledere, at de kun havde kort tid til at sikre deres landes fremtidige selvstændighed.

Det var ikke let. De nye regeringer overtog også i disse dele af ex-Sovjetunionen sammenbrudte økonomier med nedslidt infrastruktur og produktionsapparat, oppustede og korrumpere grupper af demotiverede og selvtjenende offentlige ansatte. Man stod med omfattende forurenede områder samt en boligmasse og produktionsbygninger i byerne og på landet, der enten var ekstremt dårligt sovjetbyggeri eller ældre bygninger, der på grund af svigtende vedligeholdelse gennem næsten 50 år var forfaldne eller ruiner.

Befolkningens situation var præget af social nød samt en kynisme og ødelæggelse af den grundlæggende tillid mellem mennesker. Dette sidste er den ganske vist skjulte, men samtidig værste, vanskeligste og længst varende del af sovjetarven. Hertil nationale og sociale modsætninger mellem baltere og de ikke-baltere, som sovjetmagten havde anvendt som industri-bosættere, specielt i de større byområder i Letland og Estland. Nøden og den ældre generations afvisning af alt det nye, de ikke forstod, førte til længsel efter en stærk mirakelmand som afløsning af de snakkende og nok selvtjenende parlamentarikere. Det skabte rum for opportunistiske, demagogiske politikere og et ustabilt fundament for demokratiet. Selv i Estland var der indledningsvis ikke nogen klar grænse mellem kanten af det politiske miljø og de da åbent konkurrerende, organiserede kriminelle grupper. Og i det første par år var der stadig russiske militære styrker i landene.

Lidt af den fysiske arv: Fra en tidligere kollektiv gård i Äriküla ved Viljandi i den centrale del af landet.
(www.estonica.org)

Det er afgørende at holde sig hele denne 20. århundredes smertefulde historie for øje, når man med imponeret undren betragter situationen i Baltikum i dag. Det er også væsentligt at huske, at ikke alle problemer nu er løst. Det forudsætter *både*, at Rusland ophører med nostalgisk at søge en national identitet i den autoritære og fremmedfjendske stormagtsfortid, *og* at resten af Europa opfører sig ligeså nøgternt, disciplineret og med samme prioritering af det væsentlige som balterne.

Der er ikke plads her til at dække alle de tre, meget forskellige, lande, så det efterfølgende vil blive koncentreret om at forklare den estiske udvikling. Det er en subjektiv, helt personlig, uvidenskabelig skitse, et resultat af nu 23 års bekendtskab og interesse og 10½ års samliv.

Artiklens idé er, at jeg først præsenterer en håndfuld af de estere, som jeg havde privilegiet at lære at kende som venner eller varme bekendte i et tæt samarbejdsforhold, helt fra landets første præsident, Lennart Meri, til Annetriin Treier, min personlige hjælper i seks år, da jeg var projektleder og chef/rektor i Tartu. Præsentationen skal illustrere, at miraklet er skabt af mennesker, og den skal danne grundlaget for de afsluttende tanker om, hvordan det blev muligt.

Estlands første præsident, den nødvendige, charmerende og karismatiske enfant terrible, landsfader Lennart Meri.
(postimees.ee)

Grundlaget: personerne

Marju Lauristin.
(et.wikipedia.org)

Jeg besøgte første gang Estland i eftersommeren 1990 på den rejse, som Det Udenrigspolitiske Selskab arrangerede for at markere Herbert Pundiks initiativ at oprette Dansk Kulturinstitut i Baltikum. Under besøget i Tallinn bragtes jeg sammen med to personer, der på forskellig måde kom til afgørende at præge deres lands udvikling. For det første den imponerende, stærkt socialt bevidste, kloge dame, journalistikprofessor Marju Lauristin, hvis politiske karriere måtte begrænses af, at hun var datter af landets første kommunistiske leder, Johannes Lauristin, der forestod Sovjet-anneksionen i 1940. Det hjalp heller ikke, at hun var kvindelig politiker i et stadig fundamentalt macho-præget post-sovjetisk samfund.

Maar Laar, to årtier efter han guidede mig gennem Tallinn gamle by.
(valitsus.ee)

Den anden var den unge samtidshistoriker Mart Laar, der var min personlige guide i den gamle by under besøget. Laar var på det tidspunkt valgt formand for Den Estiske Kongres, der repræsenterede estere både i og uden for den estiske sovjetrepublik. Han blev senere formand for Fædrelandspartiet, statsminister i to afgørende perioder af landets historie og var senest forsvarsminister i den nuværende liberalt ledede regering.

Besøget og møde med disse to personer blev stærkt medvirkende til, at jeg deltog i stiftelsen af Dansk-Estisk Selskab senere samme efterår.

Engagementet bragte i foråret 1991 bekendtskab med Raivo Vare, søn af den intellektuelle estiske sovjetgeneral Vello Vare, som 50 år tidligere havde været kommunistisk aktivist. Raivo Vare var på det tidspunkt bl.a. minister for de paramilitære grænsevagtsstyrker, som Edgar Savisaars regering var ved at opstille. Den fysisk store dynamiske Vare eneste senere ministerpost var trafikminister i centrum-venstreregeringen i sidste halvdel af 1990'erne. Han var i en periode en effektiv leder af Tallinns store containerhavn er nu igen bankdirektør.

Ants Laaneots som sovjetisk panseroberst og 30 år senere som Forsvarschef.
(rahvuslik.blogspot.com & commons.wikimedia.org)

I foråret 1992 indledtes bekendtskabet med den tidligere sovjetiske panserofticer, oberst Ants Laaneots, der stædigt og energisk kom til at lede og drive starten af opbygningen af de nye estiske væbnede styrker, inspireret af det finske eksempel. Samarbejdet blev tæt ni år senere, da generalmajor Laaneots overtog som chef for den estiske officersskole, der var vært for det baltiske forsvarsakademi i Tartu. Fra 2006 til 2011 blev generalen estisk forsvarschef.

I perioden fra sommer 1994 til efteråret 1997 medførte ansvaret som dansk forsvarsattaché i de baltiske lande bl.a. arbejdet med et stort antal projekter med dansk støtte til opbygningen af de estiske regulære forsvarsstyrker og hjemmeværnsstyrker. Nøglekontakten i det indledningsvise meget lille Forsvarsministerium var den unge, robuste, patriotiske, analytisk højt begavede historiker Margus Kolga. Nogle år senere kom Kolga succesrige indsats for at umuliggøre korruption ved en stor materielanskaffelse, at han fik en formel ansættelse på det baltiske forsvarsakademi. Han kom derfra til Udenrigsministeriet og er i dag sit lands FN-ambassadør.

Margus Kolga, her som sit lands FN-ambassadør.
(commons.wikimedia.org)

Lennart Meri havde den for statsoverhoveder nok ret usædvanlige tendens til at søge råd langt under og uden for kredsen af formelle rådgivere. Allerede i min periode som Forsvarsattaché indledtes et asymmetrisk bekendtskabsforhold, som fortsatte selv efter, at Meri gik af i efteråret 2001 efter sin anden periode. Den akademiske kulturpersonlighed Meri var en helt usædvanlig bredt dannet intellektuel og sprogbevægelse. Han blev deporteret i første bølge i 1941, da Stalin rensede baglandet før den ventede krig, men havde efter hjemkomst gennemgået sin akademiske uddannelse med udmærkelse i begyndelsen af 1950'erne. Meri var i 1988 med til at skabe den estiske Folkefront sammen med historikeren Trivimi Velliste. Han var udenrigsminister i overgangsregeringen 1990-92 og blev herefter valgt til sin første præsidentperiode. Meris optræden som præsident var til tider kontroversiel ved at gå betydeligt ud over

stillingens formelle grænser, men efter sin død ses han med rette som landsfaderen. Han manøvrerede landet igennem den første periode, der som beskrevet ikke var uden problemer.

Som udenrigsminister rekrutterede Meri den buket af unge akademikere, der efterfølgende kom til at danne hovedstammen i landets meget kompetente diplomatiske korps, herunder Jüri Luik, der i de efterfølgende år dels var udenrigsminister og forsvarsminister, dels Estlands NATO-ambassadør. Han er nu sit lands Moskvaambassadør. Han var min lokale politiske chef i det meste af perioden som chef for det baltiske forsvarsakademi.

Jaak Aaviksoo i 2011.
(valitsus.ee)

Den næstsidste af gruppen af estiske ledende personligheder, som bidrog til at skabe mit billede af rødderne til det estiske "mirakel" er Jaak Aaviksoo, som jeg lærte at kende, da han var rektor for Tartu Universitet, medens jeg arbejdede i byen. Han havde tidligere været undervisningsminister. Det er han nu igen efter en periode som sit lands forsvarsminister. Som videnskabsmand er Aaviksoo internationalt kendt fysiker, som chef og uddanner usentimental kvalitetskrævende. Hans netværk i Rusland gør, at han er vidende og klar analytiker af udviklingen i det meget store naboland.

Andrus Ansip.
(valgamaalane.ee)

Den sidste er den dynamiske liberale borgmester i Tartu fra 1998 til 2004, Andrus Ansip. Han er uddannet som kemiingeniør, men er først og fremmest en robust og effektiv, idérig og beslutsom bykonge. Som borgmester fik han hurtigt skabt vækst i en by, der – ikke smigrende – før blev omtalt som det estiske Minsk. Han har i årene efter 2005 demonstreret sine lederevner som sit lands statsminister, genvalgt på trods af de meget hårde besparelser, som han gennemførte, da den internationale økonomiske krise punkterede landets forbrugs- og boligprisboble i 2008. Esterne accepterede åbenbart, at de trods alt ikke varigt kunne gå på vandet, selv om følelsen havde været fed.

Til højre Silvi Teesalu, den energiske leder af Dansk Kulturinstitut I Tallinn. Her sammen med Estlands ambassadør i Danmark, Katrin Kivi, ved markeringen af nationaldagen i år.
(Den Estiske Ambassade i København)

Ledere kan dog kun skabe rammerne. Det var de almindelige estere, der måtte udnytte dem. Lad mig til sidst nævne tre. Først Silvi Teesalu, den dynamiske og ambitiøse leder af det danske kulturinstituts afdeling i Estland. Silvi er en af de stærke kvinder, som sejler- og fiskersamfundet på den store estiske ø Saaremaa (Ösel) er kendt for. Hun er datter af en kvinde, der overlevede at blive deporteret til Sibirien både i 1941 og igen i 1949, og hun voksede op under deportationen.

Til venstre Valev Plato og hans kone Reet med Grete og mig selv foran deres nye hjem i sommeren 2003. Reet døde kort tid efter af en hjertefejl.
(Forfatterens foto)

Den anden er Valev Plato, der for mig kom til at repræsentere for den entreprenørånd og vilje til at tage risici, der var nødvendig for at overleve i et kriseramt samfund som det estiske i 1990'erne. Som så mange andre mænd i det post-sovjetiske samfund måtte Valev i perioder kæmpe med alvorlige personlige problemer samtidig med, at han skulle finde indkomst som bankuddannet i en ekstremt usikker banksektor. Jeg lærte ham at kende som en god ven og helt uundværlig støtte under klargøringen af skolebygningen, elevhotellet og etableringen af et første internationalt boligmarked i hans by. Uden hans konstante, klare og loyale indføring i de lokale forhold og i mulighederne for at få penge til byggeri ud af Tallinn-bureaukratiet samt brobygning til alle, var projektet aldrig blevet klar til tiden. I 1998-99 var vejen fra plan til realitet i Estland stadig ikke let og lige.

Annetriin Teier, hvis baggrund og stille, effektive bidrag kunne lede til indsigt i, hvordan landet fik succes. Her i sommeren 2004

(Fotos, min webmaster Henrik Veenpere)

Den tredje er Annetriin Treier. Hun havde diplom i engelsk fra Tartu Universitet og var enlig mor for to døtre efter et sammenbrudt ægteskab. Hun klarede dagen og vejen ved at være flyttet til et gammelt bondehus langt fra Tartu, hvortil bedstemoren havde sluttet sig til hende for at hjælpe, typisk familiens rolle i det postsovjetiske estiske samfund. Annetriin blev i første omgang ansat som det baltiske forsvarsakademis chefssekretær, men hendes menneskelige klogskab og stille vejledning blev snart et central element i at få den multinationale skole til at virke med et minimum af intern konflikt. Derfor blev hun senere den af alle accepterede leder af skolens lokalansatte og hun sikrede, at enhver nyansat var bedre, end den, der forlod os.

Som en konsekvens af akademiets rolle i Tartu, blev jeg inviteret til at deltage i byens anden Rotary-klub af Laaneots og Aaviksoo. De andre medlemmer var typisk i fyrrerne eller halvtredserne, men alle havde her kun 7 år efter Estland slap ud af Sovjetunionen lært sig at tale og forstå engelsk. Typisk for den beslutsomhed, der prægede landet.

Elementerne i miraklet

Drivkraften bag alt, der er sket siden 1991, er kombinationen af en nok lidt forskønnet erindring om selvstændighedsperioden 1920-40 og det modsatte om sovjetperioden, primært præget af terrorperioden i de første ti år og stagnationen de sidste ti.

Uanset aktuelle problemer husker man klart, at der findes noget værre. Man har i øvrigt indset, at pragmatisk sund fornuft er en langt bedre vejledning i politiske valg end ideologi. Dette gør, at der godt kan være alvorlige personlige stridigheder, irritation og had mellem politikerne og andre medlemmer af eliten, der i det lille land jo normalt kender hinanden godt. Men man vil i alt væsentligt det samme, uanset om man præsenterer sig som liberal eller centrum-venstre.

Erindringen gør, at mange af landets bedste hjerner og hjerter finder politik så væsentlig, at de personligt er aktive. Dette nærer efter et stykke tid respekten for demokratiet.

Esterne har en arbejdsmoral og arbejdsevne, der kan kaldes klassisk tysk. Det er mest sandsynligt, at den har rødder helt tilbage til den estiske nationale vækkelses første tid, hvor man naturligt målte sig mod byernes tyske borgerskab. I sovjettiden så esterne personlig dygtighed og arbejdsevne som kilden til republikkens relative velstand i forhold til de andre dele af unionen. Det gav en følelse af national identitet og stolthed, der kunne kompensere for det forhold, at man ikke var herrer i eget hus.

Båndene til de nu svenske eksilestere og evnen til at kunne opleve det ordentlige og velstående Finland i fjernsynet, gjorde det klart, hvad man skulle nå. Finnerne var også rollemodeller, fordi det var lykkedes for det større søsterfolk gennem hård kamp i 1944 at bevare selvstændigheden.

Medens kendskabet til de to nærmeste nordiske lande var betydeligt, var det eneste man i 1991 huskede Danmark for det danske frivilligkorps under Frihedskrigen og SS-Regiment Dänemarks bidrag til forsvarskampene vest for Narva i 1944. Men på mange måder virkede de velordnede og rige nordiske samfund som en naturlig model, og deres eksempel kan have været med til, at esterne følte dyb skam over den korruption, der stadig prægede deres land i 1990'erne. De vidste, at den var et pinligt og upassende levn fra fortiden. De nordiske landes eksempel og påvirkning har sandsynligvis også været med til den stadige bevægelse i samfundets kønspolitik, nedbygning af racisme og holdning til homoseksualitet.

Når dette er nævnt, må det samtidig understreges, at som alle lande i den tidligere østblok er det ikke den europæiske økonomiske model, men den liberale amerikanske, som man efterligner. Efter at have oplevet den totalitære velfærdsstatsmodel er man ikke fuldt overbevist om den nordeuropæiske balancegangs velsignelser. Selv, hvis man ignorerer de sikkerhedspolitiske forhold, er der for mig ikke tvivl om, at hvis alternativet til et EU-medlemskab havde været en status som en ny amerikansk delstat, ville EU ikke have fået mange stemmer. Det gik rent og positivt ind, da EU-rådgivningen anbefalede afbureaukratisering som en vej fremad. Minimalstaten med lav, flad indkomstbeskatning opfattes som attraktiv i Estland.

Den sidste observation er, at Estland er et uddannelsessamfund i en helt usædvanlig grad. Lærdom og formelle akademiske grader – samt enhver lærer - respekteres som vel i dag i Nordeuropa kun i Finland. Det ses som naturligt, at arbejdspladsen giver støtte til den ansattes videreuddannelse, ikke kun for at opnå arbejdsrelevante kompetencer, men også, når den ansatte ønsker at færdiggøre et humanistisk studium på åbent universitet. Estere anvender en stor del af deres fritid til at dygtiggøre sig.

Det centrale Tallinn nu.
(toptravellists.net)

Det er dog ikke sådan, at ansættelse sker ud fra niveauet af diplommet. En batchelor bedømmes i stillingen efter, hvad vedkommende rent faktisk kan. Næste akademiske trin må ofte vente, til der bliver tid og økonomisk mulighed for det.

Mange af de tidligere sovjetiske professorer var grundlæggende uanvendelige til at give en uddannelse, der var relevant efter selvstændigheden. Den vej, det estiske uddannelsessystem under inspiration af folk som Aaviksoo valgte, var at satse på, at den næste generation universitetslærere opnåede en meget høj international standard. Det gjorde man ved at udnytte de legater, som blev tilbudt Estland, til at give de bedste yngre estiske akademikere adgang til doktorgrader på de bedste udenlandske universiteter og derefter lade dem konkurrere om de få professorstillinger hjemme.

Esterne ved samtidig, at de er så få, at de ud over at arbejde og studere hårdt må man vælge smarte højteknologiløsninger overalt, hvor muligt. Hvad der svarede til NEM-kortet samt betaling af parkering eller by-rundvisning via mobiltelefonen kom for mange år siden i Estland. Man beslutter hurtigt relativt simple og robuste, men stadig fronttekniske løsninger, som derfor virker, ikke ambitiøse projekter udviklet over en årrække som kompromis mellem interesserepræsentanter i en komité.

Det er ikke umuligt, at vi kunne lære lidt derovre.